

Давлат ва ҳуқуқ назарияси фанидан ОН учун

КАЗУСЛАР:

2. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август 466-I-сон қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” миллий дастури мустақил Ўзбекистон тарихида қабул қилинган норматив-ҳуқуқий жиҳатдан жамиятда ҳуқуқий маданиятни оширишга қаратилган дастлабки ҳужжатдир.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ–5618-сон Фармони билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Концепцияси” бу борадаги ўзида замонавий ёндашувларни қамраб олган норматив-ҳуқуқий ҳужжат ҳисобланади.

Аҳолининг ҳуқуқий билимларини оширишга доир вазифаларга умумий тус берилиши, уларни амалга оширишнинг аниқ таъсирчан механизмини яратиш нуқтаи назаридан юқорида келтирилган икки норматив-ҳуқуқий ҳужжатни таҳлил этинг. Амалий мисоллар ёрдамида фикрингизни асосланг.

Ҳукукий маданият бу халқимизнинг азалий анъаналарига, удумларига, тилига, динига, руҳиятига асосланган ҳолда инсоф ва иймон, адолат ва қонунийлик, инсонга юксак ҳурмат ва эътибор, сабр-тоқат каби маърифат ва ҳақиқат туйғуларини онгимизга сингдиришга хизмат қилади. Шунинг учун ҳам кишиларнинг фикрини, дунёқарашини мустақиллигимиз йўлида фидокорона меҳнат қилишга йўналтирилган ҳукукий маданиятни юксалтириш ҳаётий заруриятдир. Аҳолининг ҳукукий маданияти ва ҳукукий онгини юксалтириш, ҳукукий таълим ва маърифатни, жамиятда ҳукукий билимлар тартиботини тубдан яхшилаш, инсон ҳуқуқ ва эркинларига чуқур ҳурмат ва эҳтиромга асосланган муносабатни, одамларда қонунга итоаткорлик туйғусини, қонунларни билиш ва унга қатъий амал қилиш бахтлилигини қарор топтириш бугунги куннинг зарурий талаби бўлиб келмоқда. Ҳукукий демократик давлат ва адолатли фуқаролик жамияти куриш жараёнида, аввало, ҳар бир фуқаронинг ҳукукий онги ва ҳукукий маданиятини шакллантириб бориш асосий ва муҳим вазифа ҳисобланади. Ҳукукий давлат куришнинг зарурий шарти – бу қонунларнинг сўзсиз бажарилишидир. Қонунларнинг бир хилда ва сўзсиз бажарилиши ҳар-бир шахснинг ўз вазифасига муносабати ва зиммасидаги масъулиятни ҳис қилишига боғлиқдир. Аввало ҳукукий онг ва ҳукукий маданиятга берилган турлича таърифлар билан танишиб чиқсак мақсадга мувофиқ бўлади, жумладан, ҳукукий онг – бу ижтимоий онгнинг шаклларида бири бўлиб, кишиларда ҳуқуққа, қонунчиликка, ҳуқуқ-тартиботга ва бошқа ҳукукий ҳодисаларга нисбатан бўлган ғоялар, ҳис-туйғулар, тасаввурлар йиғиндисиدير. Ҳукукий онгни мамлакат фуқароларининг ҳам амалдаги ҳуқуққа, юридик амалиётга, фуқаролар ҳуқуқлари, эркинликлари, мажбуриятларига, ҳам орзу қилинган ҳуқуққа ва бошқа ҳукукий ҳодисаларга муносабатини ифодаловчи ҳукукий сезгилар, ғоялар, баҳолар, тасаввурлар

тизими сифатида таърифлаш ҳам мумкин. ¹Демак, ҳуқуқий онг бу инсонларнинг ва уларнинг турли бирликларининг ҳамда бутун жамиятнинг амалдаги ҳуқуқ ва ҳуқуқий ҳодисаларга нисбатан қарашлари, ғоялари, тасаввурлари йиғиндисидир десак ҳам бўлади. Ҳуқуқий маданиятга берилган таърифларга кўра, ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият категориялари бир-бири билан чамбарчас боғлиқ. Ушбу тушунчалар бир-бирини тўлдиради ва узвий алоқадордир. Ҳуқуқий маданият- ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий тарбиянинг маҳсулидир. Ёки қисқача қилиб, жамиятда қарор топган ҳуқуқий тизимнинг даражасини, халқнинг бу ҳуқуқ тизимидан хабардорлик даражасини, фуқароларнинг қонунга бўлган ҳурмати, ҳуқуқий нормаларнинг ижро этилиш даражаси, ҳуқуққа риоя қилмаганларга мурасасиз бўлиш, қонунга итоаткорлик даражасини тушунишимиз мумкин. ²

Демак, юқоридагилардан хулоса қиладиган бўлсак, қабул қилинаётган қонунлар, ҳар қандай норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, ҳуқуқ соҳасида бўладиган ўзгаришлардан тўлиқ тарзда хабардор бўлиб, ўрганиб чиқилиши натижасида ҳуқуқий онг ва тушуниб етиб унга амал қилиниши эса ҳуқуқий маданиятни шакллантиради. Ҳуқуқий маданиятнинг юксак даражада бўлиши ҳуқуқий давлатнинг ўзига хос хусусиятидир. Бозор иқтисодиётини шакллантириш шароитида ҳуқуқий маданиятни ошириш муҳим вазифа саналади. Фуқароларнинг юксак ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий фаоллиги маърифий жамиятда ҳуқуқ устуворлигининг, ҳуқуқий давлатнинг пойдеворидир. Фуқароларнинг ҳуқуқий онгини шакллантириш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, жиноятчиликка қарши курашишнинг зарурурий талабидир. Ҳақиқаттан ҳам шундай, ҳуқуқий иммунитет шаклланган шахсга ташқаридан кириб келадиган ёт ғоялар, қарашлар, қонунга хилоф хатти-ҳаракатлар ўз таъсирига эга бўлмай қолади. Ижтимоийлашув натижасида шахслар эзгулик ва адолат, инсон шаъни ва

---

¹ Профессор Х.Т.Одилқориевнинг “Давлат ва ҳуқуқ назарияси” (иккинчи нашр) ўқув қўлланмаси. Тошкент “Ўзбекистон файласувлари миллий жамияти нашриёти” 2010 й

² Профессор Х.Т.Одилқориевнинг “Давлат ва ҳуқуқ назарияси” дарслик. Тошкент “Адолат” 2018 й

унинг топталиши ҳамда эркинлик ва қуллик каби қонуниятнинг мавжудлигини англаб идрок этишади. “Нима яхши-ю нима ёмонлигини” тушуниб етишда эса уларга айнан ҳуқуқий саводхонлик, ҳуқуқий етуклик ёрдам беради.

Мамлакатимиз мустақилликка эришганидан сўнг аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини оширишга катта эътибор қаратилди. Жумладан, 1997 йил 29 августда Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси томонидан “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури” қабул қилинган эди. Унда аҳоли ҳуқуқий маданият даражасининг оширилиши қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти ходимларининг билимдонлигига кўп жиҳатдан боғлиқлиги, ҳуқуқий маданиятнинг илмий асосларини тадқиқ этишни рағбатлантириш, ижтимоий-ҳуқуқий тадқиқотларни ташкил этиш ва бошқа масалалар ўз аксини топган. Бирок бугунги кунга келиб замон ўзгариши, фуқароларнинг фикр юритиш даражаси ўзгарганлиги сабабли ушбу миллий дастурни янгилаб бориш вазифаси кўйилмоқда. Бундан ташқари 2019 йил 9 январдаги “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги Президент фармони ва бошқа меъёрий – ҳуқуқий ҳужжатларнинг қабул қилинганлигини кўриш мумкин.

Демак, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 августдаги 466-I-сонли “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни яксалтириш миллий дастури тўғрисида”ги қарорда келтириб ўтилганидек, жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш, миллий дастурини рўёбга чиқаришда тадбирлар режаси ишлаб чиқишлари кераклиги баён этилган эди. Вазирликлар, қўмиталар, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари, оммавий ахборот воситалари, жамоат бирлашмаларига, шу жумладан жамғармалар, иттифоқлар ва уюшмаларга ҳамда фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ҳуқуқий таълим ва ҳуқуқий тарбиянинг турли шаклларида самарали фойдаланиш, аҳолининг турли ижтимоий гуруҳларига ҳуқуқий ёрдам олишда кўмаклашишлари ва тавсиялар берилиши таъминлашини

белгилаб ўтилган эди. Шу қарор доирасида тасдиқланган Миллий дастур ишлаб чиқилганлиги. Ушбу Миллий дастурнинг мақсади аҳолининг барча катламлари ҳуқуқий саводхонлигига эришишлик, юксак даражадаги ҳуқуқий онгга эга бўлишлари ҳамда ҳуқуқий билимларини кундалик ҳаётда қўллай олишлари учун ҳуқуқий маданиятни шакллантиришнинг кенг камровли мунтазам тизимини яратишдан иборат эди. Шу қуйидаги мақсадларга эришиш учун ҳуқуқий таълим ва ҳуқуқий тарбия тизимини такомиллаштириш, барча давлат органлари, мансабдор шахслар ва фуқароларнинг қонунга ҳамда ҳуқуққа ҳурмат билан муносабатда бўлишига, аҳолининг ҳуқуқий саводхонлигини оширишга эришишни таъминлаш эди.

“Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” Миллий дастури доирасида фуқаро, жамият ва давлатнинг ўзаро муносабатларида аҳолининг ҳуқуқий маданияти ва ижтимоий фаоллиги юксалтириш, фуқароларнинг ҳуқуқий таълими ва ҳуқуқий тарбиясини такомиллаштириш, давлат органлари ходимлари, мансабдор шахслар ва фуқароларнинг саводхонлигини ошириш, юридик кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш ва ҳуқуқий маданиятни яксалтиришнинг илмий асосларни тадқиқ этиш борасида қилиниши керак бўлган масалалар белгилаб берилганлиги кўришимиз мумкин.

Шунга қарамай, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги “Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида”ги ПФ-5618-сонли Фармонига асосан “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” Концепцияси ишлаб чиқилди. Концепцияда таъкидланганидек, жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириб бориш қонун устуворлигини таъминлаш ва қонунийликни мустаҳкамлашнинг энг муҳим шартларидан бири эканлиги айтиб ўтилган. Аммо охириги йилларда миллий ҳуқуқ тизимини тубдан ислоҳ қилиш, жамиятда ҳуқуқий маданиятни шакллантириш ҳамда малакали юридик кадрларни тайёрлаш борасида анча-мунча ишлар амалга оширилганлиги ҳамда жамиятда фуқароларнинг

ҳуқуқий саводхонлиги даражасини оширишга тўсқинлик қилувчи бир қатор муаммо ва камчиликлар сақланиб қолганлиги концепциянинг умумий қоидаларида санаб ўтилган.

Булар, жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш ишлари тизимли ва узвий ташкил этилмаганлиги, оилада, маҳаллада, таълим муассасаларида ва ташкилотларда ҳуқуқий ахборотларни етказишнинг таъсирчан механизми йўқлиги. Шахсий манфаатлар ҳамда жамият манфаатлари ўртасидаги мувозанатни таъминлаш ғоялари аҳоли, айниқса, давлат хизматчилари онгига етарли даражада сингдирилмаётганлиги;

таълим тизимида таълим жараёнлари ҳуқуқий тарбия билан уйғунлаштириб олиб борилмаётганлиги, аҳоли, айниқса, ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини шакллантиришда ўзбек халқининг тарихи, дини, урф-одатлари, миллий қадриятларига таянилмаётганлиги;

ёшларнинг ҳуқуқий тарбиясига салбий таъсир кўрсатувчи омилларга нисбатан ҳуқуқий иммунитетни шакллантиришнинг аниқ бир мақсадли чора-тадбирлари белгиланмаганлиги;

ҳуқуқий тадбирлар ҳамон анъанавий усулларда, оддий учрашувларни ўтказиш йўли билан амалга оширилаётганлиги, бу борада тарғиботнинг инновацион усулларида, шу жумладан, веб-технологиялардан фойдаланилмаётганлиги, ҳуқуқий йўналишдаги веб-сайтлар етарли эмаслиги;

ҳуқуқий саводхонликни оширишга қаратилган лойиҳаларни рағбатлантиришнинг ҳуқуқий механизмлари мавжуд эмаслиги, бу борада тадбирлар отигагина ташкил этилаётганлиги, ҳуқуқий билимларни юксалтириш бўйича ҳуқуқий адабиётларни чоп этиш ва тарқатиш, илмий изланишларни олиб бориш ишлари самарасиз эканлиги таъкидланиб ўтилган. Бу бари ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда мавжуд муаммо ва камчиликлар **«Юксак ҳуқуқий маданият — мамлакат тараққиёти кафолати»** деган ғоя билан жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш концепциясини қабул қилиш ва амалга ошириш кераклиги айтиб ўтилганди. ³

---

³ ПФ-5618-сонли Фармонига асосан “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” Концепцияси

Концепцияда қуйидагилар, жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришнинг асосий вазифалари этиб белгилаб қўйилди:

аҳолига мамлакатимизда амалга оширилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар, қабул қилинаётган қонун ҳужжатлари ва давлат дастурларининг мазмун ва моҳиятларини изчил етказиш тизимини шакллантириш, фуқаролар онгида **«Жамиятда қонунга ҳурмат руҳини қарор топтириш — демократик ҳуқуқий давлат қуришнинг гаровидир!»** деган ҳаётий ғоя билан сингдириш;⁴

жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда, энг аввало, таълим-тарбиянинг тизимли ва узвий равишда олиб борилишига алоҳида эътибор қаратиш, мактабгача таълим тизимидан бошлаб, аҳолининг барча қатламларига ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни сингдириш, **шахсий манфаатлар ҳамда жамият манфаатлари ўртасидаги мувозанатни сақлаш ғояларини** тарғиб қилиш;

ёш авлод онгига ҳуқуқ ва бурч, ҳалоллик ва поклик тушунчаларини ҳамда одоб-ахлоқ нормаларини чуқур сингдириб бориш, Конституциянинг муҳим жиҳатларини уларга болалигидан бошлаб ўргатиб бориш;

Ушбу чора-тадбирларни амалга ошириш, амалга ошириш муддатлари ва унга маъсул шахсларни белгилаш мақсадида Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш концепциясининг 2019 йилда самарали амалга ошириш бўйича “Йўл харитаси” ишлаб чиқилди. Ушбу “Йўл харитаси”да қилинадиган барча вазифалар аниқ белгилаб қўйилган.

Хулоса қилиб айтганда, ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданият босқичма-босқич шаклланиб борадиган жараён ҳисобланади. Ҳуқуқий маданиятнинг юксалиши эса қонунга итоат туйғусини ривожланишига олиб келади. Ҳозирги кунда мазкур масала давлат сиёсати даражасига кўтарилмоқда, шу мақсадда фуқароларнинг ҳуқуқий онги, ҳуқуқий маданияти, таълим-тарбияси, ҳуқуқий саводхонлигини янада юксалтириш, ёшларнинг ҳуқуқ

---

⁴ ПФ-5618-сонли Фармонига асосан “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” Концепцияси

соҳасига бўлган қизиқишларини ошириш, уларни ҳуқуқий жиҳатдан етук ва баркамол авлод этиб тарбиялаш асосий мақсад ва муддаолардан бири ҳисобланади. Жамиятда ўзҳақ-ҳуқуқини биладиган ва қонун-қоидаларга оғишмай амал қиладиган фуқаролар ҳуқуқий давлатнинг пойдеворидир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Профессор Х.Т.Одилқориевнинг “Давлат ва ҳуқуқ назарияси” (*иккинчи нашр*) ўқув қўлланмаси. Тошкент “Ўзбекистон файласувлари миллий жамияти нашриёти” 2010 й
2. Профессор Х.Т.Одилқориевнинг “Давлат ва ҳуқуқ назарияси” дарслик. Тошкент “Адолат” 2018 й
3. Ш.А.Сайдуллаевнинг “Давлат ва ҳуқуқ назарияси” дарслик. Тошкент ТДЮУ 2018 й
4. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 1997 йил 29 август 466-I-сон қарори билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш” миллий дастури
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 январдаги ПФ-5618-сон Фармони билан тасдиқланган “Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш Концепцияси”